

Mirko Pejanović

Osnovne karakteristike razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini 1989-2003

Društveno-istorijski kontekst u kome se uvodi politički pluralizam u Bosni i Hercegovini 1990. godine

Bosna i Hercegovina je u okviru jugoslovenske socijalističke federacije (1943-1992) bila jedna od šest ravnopravnih republika koje su konstituisale i činile jugoslovensku socijalističku federaciju. Pripadala je krugu nerazvijenih republika i pokrajina, zajedno sa Crnom Gorom, Makedonijom i Kosovom. Sve do početka 70-tih godina Bosna i Hercegovina je imala visok stepen emigracije stanovništva.

Za razliku od Slovenije, Hrvatske, Srbije i drugih republika, Bosna i Hercegovina je tokom svoje višestoljetne istorije postala i egzistirala kao višenacionalna zajednica. Njenu etničku strukturu čine tri naroda: Bošnjaci, Srbi, Hrvati i pripadnici manjinskih etničkih skupina. Nijedan od tri bosanskohercegovačka naroda nije imao natpolovičnu većinu. Po tome je Bosna i Hercegovina tipični model multietničkog, multikulturnog i multireligijskog društva.

Na temelju popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 1991. godine ustanovljena je sljedeća etnička struktura stanovništva:⁴

Ukupno stanovnika	100%	4.377.033
Bošnjaci	43,71	1.902.956
Srbi	31,3	1.366.104
Hrvati	17,3	760.859
Ostali	7,7	343.111

⁴ Muhamed Filipović: Bosna i Hercegovina - najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice, Compact, Sarajevo, 1997, str.23.

Iz tabele je vidljivo da uz tri etničke skupine postoji i skupina: OSTALI, koja u ukupnom stanovništvu učestvuje sa 7,7 %. Demografi, historičari, politolozi i sociolozi različito razumijevaju moguću etničku osnovu ovih stanovnika koji su se svojom voljom odredili kao OSTALI. Po interpretaciji akademika Muhameda Filipovića, u kategoriji OSTALI, dakle od 343.111 stanovnika, njih je 255.078 muslimanskog vjerskog, što znači bošnjačkog etničkog i kulturnopovijesnog identiteta.⁵

Po ovoj procjeni Bošnjaci čine oko 50 % ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Međutim, od 1991. pa sve do 1996.godine kada je potpisan Dejtonski mirovni sporazum, usljed etničkog čišćenja i genocida, dogodila se bitna promjena u ukupnoj strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine kako sa stanovišta broja stanovnika tako i sa stanovišta etničke strukture.

Postoje procjene da se od 2.000.000 prognanih i raseljenih građana Bosne i Hercegovine, njih oko 700.000 iselilo u druge zemlje i steklo status državljana u tim zemljama. U pitanju je pretežno mlađe, obrazovano i radno sposobno stanovništvo.

Postoje i procjene da je tokom rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995), stradalo oko 200.000 stanovnika, kao civilnih žrtava rata. Osim ove dvije determinante bosanskohercegovačkog društva (da je nerazvijeno i da je multietničko društvo), postojale su takođe još sljedeće dvije determinante. Bosna i Hercegovina je, možda najviše zbog očuvanja ravnoteže u međuetničkim odnosima, imala specifičan jednopartijski sistem vladavine do 1990. godine. Ova specifičnost je bila ustanovljena potpunom centralizacijom upravljačkih funkcija i jednopartijskim monopolom u kadrovskoj politici. Osim toga, u sferi kulture i stvaralaštva njegovana je ideološka podobnost.

I najzad, bosanskohercegovačku državnost, kao i nacionalni identitet Bošnjaka, zbog velikonacionalnih aspiracija nisu priznavale nacionalističke stranke u Srbiji i Hrvatskoj. Istorijske osobenosti Bosne i Hercegovine kao društva na kraju osme decenije XX stoljeća, presudno su uticale na vremensko *kašnjenje pluralizacije u odnosu na Sloveniju i Hrvatsku*. Zapravo procesi pluralizacije Slovenije i Hrvatske izvedeni su 1989. i 1990. godine. U to vrijeme (tokom 1990. godine), obavljene su sve bitne pripreme za proglašenje državne suverenosti Slovenije i Hrvatske.

U Bosni i Hercegovini pluralizacija započinje tokom 1990. godine. Proces pluralizacije bosanskohercegovačkog društva odvijao se u nepovoljnom društvenoistorijskom kontekstu. Zapravo u Hrvatskoj je na

⁵ Ibid. str.23.

sceni bio konflikt, a potom- sukob Hrvatske demokratske zajednice i stranaka koje su okupljale Srbe u Hrvatskoj. Glavno pitanje u sukobu bila je činjenica što Srbi u Hrvatskoj nisu prihvatili ideju suverene države Hrvatske i njen teritorijalni integritet. Istovremeno, u Srbiji i Crnoj Gori, a u organizaciji Miloševićevog režima, nisu se priznavale granice jugoslovenskih republika koje su uspostavljene na Drugom zasjedanju AVNOJ-a 1943. godine. Politički centri moći iz Beograda i Zagreba htjeli su imati interes za svoj uticaj na stvaranje i idejno usmjerenje političkih stranaka u Bosni i Hercegovini. Među novim političkim strankama koje su formirane u prvoj polovini 1990. godine, jedna je bila vezana za Tuđmanov režim u Zagrebu i druga za Miloševićev režim u Beogradu. To su bile: Hrvatska demokratska zajednica BiH⁶ i Srpska demokratska stranka.⁷

Nakon što je Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine izvršila izmjene u Ustavu SR BiH, uslijedio je istorijski proces pluralizacije Bosne i Hercegovine. Pri tome se povela rasprava da li ili ne omogućiti *formiranje stranaka na etničkoj osnovi*. Zatraženo je tumačenje Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, koje je potom i uslijedilo. Ustavni sud je svojom odlukom omogućio formiranje političkih stranaka na etničkoj osnovi⁸, smatrajući da bi zabrana formiranja stranaka na etničkoj osnovi mogla ograničiti ljudsko pravo na slobodu udruživanja. Iza toga je ubrzo uslijedilo formiranje novih političkih stranaka, zapravo započelo je stvaranje pluralne političke strukture Bosne i Hercegovine.

⁶ Prvi predsjednik Hrvatske demokratske zajednice BiH bio je Davor Perinović. Perinovića zamjenjuje Stjepan Kljujić. Budući da je Stjepan Kljujić bio zagovornik državnosti Bosne i Hercegovine, smjenjen je 1991. godine. Sa dolaskom Mate Bobana na čelo HDZ realizuje se koncept Hrvatske zajednice "Herceg-Bosna", a koja je tokom 1993. i 1994. godine imala sve atribute države hrvatskog naroda u BiH.

⁷ Prvi predsjednik Srpske demokratske stranke postao je Radovan Karadžić. U početku je više govorio o svojim vezama sa Dobricom Ćosićem, da bi kasnije pokazao svu ovisnost od Miloševića i njegovog režima. Nakon što je Srpska demokratska stranka ušla u vlast 1990. godine zajedno sa HDZ i SDA, otvoreno je razvijala svoj koncept etničkog zaokruživanja prostora, najprije preko srpskih autonomnih regija, a potom i u obliku stvaranja Republike srpskog naroda u BiH koja je trebala biti dio Velike Srbije. Ovakav cilj je Srpsku demokratsku stranku odveo u zločin etničkog čišćenja i genocid. Radovan Karadžić je 1994. godine optužen za ratni zločin.

⁸ U zakonu pripremljenom za delegatske izbore u martu 1990. godine bilo je decidno zabranjeno političko organizovanje na nacionalnoj osnovi u Bosni i Hercegovini. Ovu odredbu je osporio Ustavni sud BiH. Potom je donesen Zakon o izborima odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica prema kojem su i obavljani izbori u BiH 1990. godine. Vidi: Suad Arnautović: Izbori u Bosni i Hercegovini 1990. – analiza izbornog procesa, Promocult, Sarajevo 1996, str. 11.

Formiranje stranaka odvijalo se po dva osnova:

1. putem reformi ranijih političkih organizacija, koje su postojale u jednopartijskom sistemu: Saveza komunista BiH; Saveza socijalističke omladine BiH i Socijalističkog saveza radnog naroda BiH; i
2. putem formiranja novih političkih stranaka, koje neće imati hipoteku prošlosti. Kao nove političke stranke formirane su tokom 1990.godine: Stranka demokratske akcije⁹; Srpska demokratska stranka i Hrvatska demokratska zajednica.¹⁰

Na prostoru Bosne i Hercegovine formiran je veći broj stranaka, a među njima i Savez reformskih snaga za Bosnu i Hercegovinu. Osnivač ove stranke bio je tadašnji premijer savezne vlade Ante Marković. Kao nove stranke formirane su i Stranka Jugoslovena, Demokratska stranka, Muslimanska bošnjačka organizacija i druge stranke.¹¹

Po osnovu reforme postojećih političkih organizacija formiran je SK-Socijalistička partija; Socijalistički demokratski savez iz SSRN BiH i Liberalna stranka iz SSO BiH.

Zbog načina formiranja kao i dominacije etničkog momenta u nastajanju političkih stranaka 1990. godine pluralna stranačka struktura u Bosni i Hercegovini javlja se u dva prepoznatljiva oblika: prvi *etničke ili narodne*, odnosno *nacionalne* stranke, kao stranke sa *jednonacionalnim sastavom* i drugi, *građanske stranke* kao stranke sa *multietničkim* sastavom. U ovakvom strukturiranju političkih stranaka izostala je prepoznatljiva razdioba na ljevicu, centar i desnicu.

Nove stranke u liku etničkih stranaka: HDZ, SDS i SDA imale su promociju u javnom mnijenju kao stranke *demokratskog preobražaja i socijalnog napretka*. U ovom kontekstu imale su podršku *zapadnoevropskih zemalja*. Dobile su *leadersku poziciju u promociji političkog pluralizma na osnovi činjenice da su nove stranke i bez opterećenja iz prošlosti*. Kao nove stranke promovirale su se i Stranka reformista i Muslimanska bošnjačka organizacija. Stranke nastale reformom političkih organizacija iz vremena jednopartijskog sistema nisu u svojoj promociji mogle neutralisati hipoteku prošlosti. U rezultatima prvih višestranačkih izbora u novembru 1990.

⁹ Za prvog predsjednika Stranke demokratske akcije izabran je (maj 1990. godine) Alija Izetbegović i ostaće predsjednik ove stranke sve do 2000. godine. Prije osnivanja stranke Alija Izetbegović je bio od komunističkih vlasti osuđen za muslimanski nacionalizam i proveo više godina u zatvoru.

¹⁰ Ove tri stranke su okupljale državljane Bosne i Hercegovine na etničkoj osnovi: SDA okuplja Bošnjake; SDS okuplja Srbe i HDZ okuplja Hrvate.

¹¹ Uz spomenute stranke do izbora u novembru 1990. godine, u obliku nove stranke formirane su još 33 stranke. Vidi: Suad Arnautović: Izbori u BiH '90, Promocult, Sarajevo 1996.god., str.241 i 242.

godine to se i pokazalo u veoma malom udjelu u broju dobijenih poslaničkih mandata.

Političke ideje u kampanji za prve višestranačke izbore 1990. g.

Najveći broj¹² stranaka u izbornoj kampanji bio je programski neprofiliran. Postojala su odstupanja u praksi u odnosu na programske koncepcije. Zbog toga se i stranke nisu iskazivale u izbornoj kampanji po ustanovljenoj šemi kao ljevica, desnica i centar. Glavna razdioba između stranaka svodila se na:

- a.) stranke koje su za programsku osnovu imale promociju nacionalnih interesa i
- b.) stranke koje su promovirale socijalne interese građana.

Monopol u promociji nacionalnih interesa zadobile su tri etničke stranke: HDZ, SDS i SDA, još u toku izborne kampanje 1990. godine. Ove stranke su na svojim osnivačkim skupštinama proklamirale ideje o zaštiti nacionalnih interesa svoga naroda. U stanju opšte nesigurnosti i straha građana od ishoda tadašnje krize bosanskohercegovačkog društva, etničke stranke su postale jedna vrsta *magneta* za nacionalnu homogenizaciju građana.¹³

Postojalo je zajedničko stanovište u tretmanu pozicije svog naroda i kod HDZ i kod SDA i kod SDS. To stanovište se zasnivalo na tezi o *ugroženosti naroda* u pogledu slobode na nacionalni razvitak, a naročito u pogledu političkih sloboda i slobode vjeroispovijesti. Vjerske zajednice su u ovom stanovištu prepoznale mogućnosti za afirmaciju vjerskih sloboda, a koje nisu imale u jednopartijskom režimu. Na ovoj osnovi došlo je do iskazivanja *otvorene podrške vjerskih zajednica etničkim strankama u kampanji za izbore u novembru 1990 godine*. Radi se o tri vjerske zajednice: Islamska vjerska zajednica naspram Stranke demokratske akcije; Katolička crkva naspram Hrvatske demokratske zajednice i Srpska pravoslavna crkva naspram Srpske demokratske stranke. Povezanost etničkih stranaka sa vjerskim zajednicama, a u nekim istorijskim situacijama, kao što je u vremenu rata (1992-1995) ona je prerasla u međusobnu isprepletenost i

¹² Za izbore u novembru 1990.godine u BiH svoje kandidate prijavilo je 15 političkih stranaka. Vidi: Suad Arnautović: Izbori u BiH '90, citirano izdanje, str.12.

¹³ Ove stranke su u tom vremenu postale najznačajniji politički subjekti: HDZ je okupljala gotova sav hrvatski narod u BiH; SDA najvećim dijelom je okupila muslimansko stanovništvo u BiH; SDS je okupila srpsko stanovništvo u BiH. Vidi: Ivan Markešić: Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu, HNV Sarajevo, Sinopsis, Sarajevo-Zagreb, 2004. str.31.

zajedničku aktivnost. Sve značajnije aktivnosti etničkih stranaka odvijala su se ili uz prisustvo ili uz javno angažovanje vjerskih velikodostojnika.

Kad su stajališta etničkih stranaka o ugroženosti naroda prenešena u područje interpretacije ili reinterpretacije historijske prošlosti, a osobito stradanja srpskog, hrvatskog i bošnjačkog naroda u Drugom svjetskom ratu, ne samo da je ojačana nacionalna homogenizacija, već je započeo proces stvaranja *straha od drugog* i stvaranja nepovjerenja u drugi narod. Hrvatska demokratska zajednica je kao simbol stradanja Hrvata u Drugom svjetskom ratu uzela stradanje u Blajburgu od strane partizanskih snaga. Stranka demokratske akcije je jedan od svojih predizbornih skupova posvetila stradanju Bošnjaka u Foči tokom Drugog svjetskog rata od četničkih snaga Draže Mihajlovića¹⁴. Srpska demokratska stranka je organizovala svoje političke skupove na mjestima koja su bila poznata po stradanju srpskog naroda u BiH od ustaškog režima u Drugom svjetskom ratu: Prebilovci kod Čapljine, Bosanska Dubica i druga mjesta.

Strah od drugog i *nepovjerenje prema drugom narodu* iniciran od političke elite tri etničke partije doveo je do *fragmentacije građanske strukture izbornog tijela* u Bosni i Hercegovini na *tri izborna tijela i na tri zasebna javna mnijenja*. Redukcija građanskog izbornog tijela u Bosni i Hercegovini na tri nacionalna tijela: bošnjačko, srpsko i hrvatsko postaće osnova historijskom procesu u BiH koji se može označiti kao proces u kome je POLITIČKI PLURALIZAM ZAMIJENJEN ETNIČKIM PLURALIZMOM¹⁵. *Radi se o tome da se politička pripadnost javlja istovremeno i kao nacionalna pripadnost. Građanski identitet je reduciran isključivo na nacionalni. Osnova političke reprezentacije nije građanin već nacija i nacionalni identitet. Umjesto promocije individualnih interesa i prava građana politički interesi se oblikuju na nacionalnoj osnovi, a to znači na kolektivitetu. Jednopartijski model ispoljavanja interesa radničke klase etničke stranke su zamijenile ispoljavanjem kolektivnih interesa nacije. U ovim modelima dolazi do instrumentalizacije moći dobijene na izborima, tako što interesi političke elite postaju interesi nacije.*

¹⁴ “Današnji dan posvetili smo nevinim žrtvama našega naroda na drinskim mostovima. Ali nismo došli da sudimo i da presuđujemo. I dželati i njihove žrtve su pred Bogom i On će suditi. Spadamo u one koji vjeruju da su zločini samo djelo zločiniaca i nikog drugog, zato mi izjavljujemo da za te zločine ne optužujemo srpski narod ...” Alija Izetbegović: Tajna zvana Bosna- govori, intervjui, pisma...1989. - 1993. SDA, Sarajevo, 2004, str. 46.

¹⁵ Na pet višestranačkih izbora od 1990. do 2002. godine etničke stranke su dobile većinsku podršku izbornog tijela: Srbi glasali za SDS, Bošnjaci za SDA i Hrvati za HDZ. Samo je u izborima 2002. godine većinu izbornog tijela dobila Alijansa za demokratske promjene, koju je predvodila Socijal demokratska partija BiH.

Etničke stranke u Bosni i Hercegovini: SDA, HDZ i SDS su u izbornu kampanju 1990. godine ušle uz sporazum da je njihov zajednički cilj: *osvajanje vlasti i time rušenje preživjelog jednopartijskog sistema*. Nijedno pitanje iz svog programa nisu u kampanji radikalno postavljali sem kritiku ranijeg jednopartijskog sistema vladavine. I pored ove činjenice bile su vidljive *strateške razlike u programskim ciljevima* koje će i dovesti do konflikata i sukoba u prvoj godini vršenja zajedničke vlasti, zapravo u 1991. godini.

Postavlja se pitanje u čemu su programske razlike od vremena osnivačkih skupština etničkih stranaka.

Srpska demokratska stranka formirana 12. jula 1990. godine, osnove svoje programske platforme zasnovala je na *ideji očuvanja Jugoslavije* što je i dalje podrazumijevalo dominaciju i premoć srpskog naroda u njoj. U programskoj koncepciji je bilo i *očuvanje Jugoslovenske narodne armije*, kao i saradnja sa Srpskom pravoslavnom crkvom.¹⁶ Glavna ideja je bila zadržavanje BiH u Jugoslaviji, ako ne *cijele BiH* onda jednog *njenog dijela* koji će se kasnije i proglasiti teritorijem Republike srpskog naroda. *Ovakvo stanovište nije javno promovisano u vrijeme izborne kampanje 1990.* Ono je javno iskazano u prvoj godini (1991.) zajedničkog vršenja vlasti: SDS, SDA i HDZ. Srpska demokratska stranka u svojoj programskoj platformi *nije priznavala državnost Bosne i Hercegovine kao istorijsku odrednicu i društvenu realnost. Ova činjenica će postati osnovom sukoba etničkih stranaka 1991. godine, a 1992. godine i osnovom za rat koji će početi kao agresija na Bosnu i Hercegovinu* snagom Miloševićevog režima i snagom naslijeđene Jugoslovenske narodne armije kao i snagom dijela *državne strukture u Bosni i Hercegovini* (organi policije i odbrane u opštinama) koje je SDS prisvojio sebi. Rat je dobio svoj početak opsadom i granatiranjem Sarajeva u aprilu 1992. godine.

Za razliku od Srpske demokratske stranke, Hrvatska demokratska zajednica je imala programsko stanovište o političkom razvitku Bosne i Hercegovine kao *suverene, nezavisne i međunarodno priznate države*. Kao izraz ovog stanovišta Hrvatska demokratska zajednica je u februaru 1992. godine *pozvala hrvatski narod da izađe na referendum građana i glasa za suverenost države Bosne i Hercegovine*. Ali usljed velikog uticaja Tuđmana i njegovog režima, Hrvatska demokratska zajednica je putem formiranja Hrvatske zajednice, potom Hrvatske Republike «Herceg Bosna», tokom 1991., 1992. a posebno 1993. godine izvela *etničku teritorijalizaciju svoje vlasti sa sjedištem Grudama. U činjenici formiranja postojanja i etničkog*

¹⁶ Suad Arnautović: Izbori u Bosni i Hercegovini 1990, navedeno izdanje, str. 41.

zaokruživanja Hrvatske republike «Herceg Bosna», sadržan je osnov za nastajanje hrvatsko-bošnjačkog vojnog sukoba 1993. godine.¹⁷

Stranka demokratske akcije svoje programske vizije tokom izborne kampanje 1990. godine u javnosti promovira *dozirano i usmjereno*. Zadržava interes za očuvanje jugoslovenske federacije pod pretpostavkom njene transformacije u konfederativni savez suverenih i nezavisnih republika. Istovremeno *izbjegava radikalizaciju mnogih pitanja kako bi se osvojila vlast zajedno sa još dvije etničke stranke*. Ali, postoji jedno pitanje koje će Stranka demokratske akcije veoma jasno promovisati u vrijeme izborne kampanje 1990. godine. *To je pitanje državnosti Bosne i Hercegovine, što znači zaštitu integriteta i osiguranje suverenog političkog razvitka Bosne i Hercegovine.*

Ovakvo stanovište stranke potvrđuju govori predsjednika Stranke demokratske akcije Alije Izetbegovića- na osnivačkoj skupštini u maju 1990. godine i predizbornom skupu u Velikoj Kladaši 15. septembra 1990. godine. Na osnivačkoj skupštini Stranke demokratske akcije 26. maja 1990. godine Alija Izetbegović ističe: *»Ne uzimam sebi pravo da govorim u ime muslimanskog naroda (a tada se kao nacionalno ime upotrebljavalo – muslimanski narod) za to me niko nije ovlastio, ali sam siguran, da tumačim najdublja osjećanja muslimanskog naroda ako kažem da on neće dozvoliti komadanje Bosne. Sramni sporazum Cvetković-Maček neće se ponoviti*». (podvukao M.P.)¹⁸ U pogledu integriteta Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović konstatuje: *«Postoje oni koji govore da je Bosna srpska, kao i oni koji govore da je hrvatska. Ali ima i onih – zašto to ne reći – koji sa jednakom agresivnošću tvrde da je Bosna samo muslimanska. Sa jednakom odlučnošću mi odbacujemo sve tri ove tvrdnje. Muslimansko svojatanje Bosne, s obzirom na realnu situaciju, jednako prijeto njenom dezintegraciji i haosu, kao i srpsko i hrvatsko svojatanje* (podvukao M.P.)¹⁹

Na predizbornom skupu Stranke demokratske akcije u Velikoj Kladaši 15. septembra 1990. godine u vezi sa integritetom i političkom budućnošću Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović iznosi ovo stanovište: *»Bosna je u posljednje vrijeme osporavana. Za Bosnu smo svi zabrinuti, ali u pogledu Bosne postoje tri opcije: Bosna u Federativnoj Jugoslaviji – prihvatljiva opcija, Bosna u Konfederativnoj Jugoslaviji – također prihvatljiva opcija, i konačno nezavisna i slobodna Bosna. Moram reći ovdje*

¹⁷ Ivan Markešić: Kako smo odbranili Bosnu i Hercegovinu, HNV, Sarajevo - Sinopsis, Sarajevo - Zagreb, 2004, str 45, 46 i 53 i 54.

¹⁸ Vidi: Alija Izetbegović: Tajna zvana Bosna - govori, intervjui, pisma...1989 - 1993, Stranka demokratske akcije, Sarajevo, 2004, str. 37.

¹⁹ Ibid.

otvoreno, ako se ostvare prijetnje da Hrvatska i Slovenija izađu iz Jugoslavije, Bosna neće ostati u krnjoj Jugoslaviji. Drugim riječima, Bosna neće i ne pristaje da ostane u velikoj Srbiji i da bude njen dio» (podvukao M.P.)²⁰

Ovim se Stranka demokratske akcije odredila, pod pretpostavkom osamostaljenja Hrvatske i Slovenije, da ne pristaje da Bosna bude dio velike Srbije. Ono što je bitno za izbornu kampanju 1990. godine jeste izbjegavanje međusobnih političkih konfrontacija tri etničke stranke: SDA, SDS i HDZ.

Rezultati prvih višestranačkih izbora 18. 11. 1990. godine

Na prvim višestranačkim izborima održanim 18.11.1990. godine izjašnjavalo se o više hiljada kandidata, 2.300.000 birača upisanih u biračke spiskove. Kandidate za skupštinu Bosne i Hercegovine, skupštinu Grada Sarajeva i 110 skupština opština pedložilo je 15 stranaka.

Najveći izborni rezultat postigla je Stranka demokratske akcije. Ova stranka je u Skupštini Bosne i Hercegovine osvojila 86 ili 35,85 % poslaničkih mjesta. Po izbornim rezultatima slijede Srpska demokratska stranka sa 30 %, a Hrvatska demokratska zajednica sa 18,35 % osvojenih poslaničkih mandata.

Budući da su ove tri stranke u izornoj kampanji nastupile koalicijom one su u republičkom parlamentu – Skupštini SR Bosne i Hercegovine osvojile 84 % poslaničkih mandata. U opštinskim skupštinama SDA, HDZ i SDS zajedno su osvojile 75,78 % odborničkih mandata, a u Skupštini grada Sarajeva 60,83 % odborničkih mandata. Sve druge stranke, koje se razumjevaju kao blok građanskih stranaka, njih devet, osvojile su 16 % poslaničkih mandata u Parlamentu Bosne i Hercegovine.²¹

²⁰ Ibid

²¹ Skupština BIH je nakon prvih višestranačkih izbora 1990 godine imala 240 poslanika, od toga, 130 su bili poslanici izabrani u Vijeće građana a 110 poslanici izabrani u Vijeće opština. **SDA** je imala 43 (33%) poslanika u Vijeću građana, 43 (39,09%) poslanika u Vijeću opština, što ukupno iznosi **86** poslanika (**35,85%**); **SDS** je imala 34 (26,15%) poslanika u Vijeću građana, 38 (34,56%) poslanika u Vijeću opština, ukupno **72** (**30%**) poslanička mjesta; **HDZ** je imala 21 (16,15%) poslanika u Vijeću građana i 23 (20,93%) poslanika u Vijeću opština, ukupno **44** (**18,35%**) poslanička mjesta; **SK-SDP** je imao 11 (8,50%) poslanika u Vijeću građana, 3 (2,72%) poslanika u Vijeću opština, ukupno **14** (**5,83%**) poslaničkih mjesta; **SRS** je imala 11 (8,50%) poslaničkih mjesta u Vijeću građana, 1 (0,90%) poslanika u Vijeću opština, ukupno **12** (**5%**) poslaničkih mjesta; **SK-SDP** i **DSS** su imali 4(3%) poslanika u Vijeću građana, 1 (0,90%) poslanika u Vijeću opština, ukupno **5**

Ukupno je glasalo: 2.339.985 birača ili 74,42 % od broja upisanih u biračke spiskove. Vrijeme izborne kampanje za prve višestranačke izbore 1990. godine bilo je vrijeme neizvjesne budućnosti Bosne i Hercegovine. Nastale su povoljne okolnosti za manipulaciju nacionalnim i vjerskim osjećanjima birača. Sve je ovo pogodovalo da se narod u Bosni i Hercegovini na prvim višestranačkim izborima, zapravo i nije pluralizirao i stranački opredjeljivao, nego se etnički svrstavao. Tako se stvorila društvena osnova da pluralizacija bosanskohercegovačkog političkog prostora bude izvedena na etničkoj osnovi: 84 % svih glasova pripali su etničkim strankama.

Političke ideje i stranački konflikti u prvoj godini (1991.) zajedničke vlasti pobjedničkih stranaka: SDA; HDZ i SDS

Nakon pobjede na prvim višestranačkim izborima, Stranka demokratske akcije, zatim Hrvatska demokratska zajednica i Srpska demokratska stranka postigle su dogovor *o partnerskom odnosu u vršenju vlasti*.²² Na temelju ovog dogovora sva vlast u Bosni i Hercegovini i važni položaji u državnoj strukturi podjeljeni su po ključu pet za SDA; četiri za SDS i tri za HDZ. “Bosni je obećana sretna i prosperitetna budućnost na temelju političkog saveza ove tri vodeće nacionalne stranke.”²³ Budući da se sa dogovorom o podjeli učešća u vršenju vlasti dobila neka vrsta vlasništva nad državnim aparatom kod pobjedničkih stranaka se ispoljila želja da *teritorijaliziraju svoju vlast na etničkoj osnovi*. Ovakva želja bila je olakšana zajedničkim stavom tri nacionalne stranke o tome da su one “jedini i autentični predstavnici interesa tri naroda”²⁴

(2,08%) poslaničkih mjesta; **SSO-ds i Eko Pokret “Zeleni”** su imali 2 (1,50) poslanika u Vijeću građana – ukupno **2 (0,83%)** poslanička mjesta; **MBO** je imala 2 (1,50%) poslanika u Vijeću građana- ukupno **2 (0,83%)** poslanička mjesta; **DSS** je imala 1 (0,75%) poslanika u Vijeću građana – ukupno **1 (0,41%)** poslaničko mjesto; **SRS i DP Mostar** su imali 1 (0,75%) poslaničko mjesto u Vijeću građana – ukupno **1 (0,41%)** poslaničko mjesto; **SPO** je imala 1 (0,90) poslanika u Vijeću opština – ukupno **1 (0,41%)** poslaničko mjesto; Izvor podataka : Suad Arnautović, citirano izdanja, str. 108.

²² Partnerstvo kao formu zajedničkog vršenja vlasti stranaka koje imaju većinu u Parlamentu uvele su tri etničke partije u BiH 1990. godine nakon apsolutne pobjede na izborima. Za funkcionisanje partnerstva osigurana je samo jedna saglasnost: da će zajedno izvršiti podjelu svog učešća u vlasti. Druga putanja, osobito političkog sadržaja kao što je budući političko - pravni status države Bosne i Hercegovine nisu tretirana. Na ovaj način izbjegnuta je odgovornost da se definišu i javno saopšte najvažnija putanja koja bi činila sadržaj sporazuma za vršenje koalicione vlasti.

²³ Akademik Muhamed Filipović: Bosna i Hercegovina - najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice, Compact, Sarajevo 1997., str.109

²⁴ Ibid.

Do sukoba između nacionalnih stranaka u partnerskom vršenju vlasti dolazi tokom 1991. godine, zapravo u prvoj godini vršenja osvojene vlasti. Sukob se javio na pitanju postizanja *novog kvaliteta demokratske suverenosti države Bosne i Hercegovine*. Pokazalo se da Srpska demokratska stranka, kao jedna od stranaka pobjednica na izborima 1990. godine, u tripartitnoj partnerskoj vlasti smatra “*da Bosna ni nakakav način ne može, u ustavopravnom položaju, biti jednaka i izjednačena sa Srbijom i Hrvatskom*”²⁵

Zapravo Srpska demokratska stranka je tvrdila da je Bosna samo jedna administrativna jedinica, a nikako država. Za SDS suverenost Bosne i Hercegovine “*mora biti ograničena i vezana za Jugoslaviju*”²⁶

Sa neslaganjem u pitanju držvnosti Bosne i Hercegovine između Stranke demokratske akcije, Hrvatske demokratske zajednice, na jednoj strani i Srpske demokratske stranke na drugoj strani, započeo je sukob u Skupštini Bosne i Hercegovine unutar koga su oblikovane dvije političke opcije i političke snage naspram ovih opcija.

Prva opcija je bila suveren politički razvitak Bosne i Hercegovine i međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine u njenim istorijskim granicama. Ovu opciju su zagovarale SDA, HDZ i pet opozicionih stranaka: SK-SDP, SRS, LS, MBO i DSS.

Druga opcija je bila da Bosna i Hercegovina ostane unutar reducirane Jugoslavije, što znači Miloševićeve Jugoslavije. Ovu opciju je zagovarala SDS i Draškovićev Srpski pokret obnove, uz već pripremljenu i od Miloševića osiguranu vojnu opciju.

Rasplet između ova dva stajališta politički je izveden donošenjem odluke Skupštine Bosne i Hercegovine o referendumu građana za izjašnjavaње o nezavisnosti i suverenom razvitku Bosne i Hercegovine.

Referendumsko pitanje je glasilo: “Jeste li za suverenu i nezavisnu Republiku Bosnu i Hercegovinu²⁷, državu građana i naroda: MUSLIMANA, SRBA, HRVATA i drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive” sa DA ili NE u odgovorima građana.

Izjašnjavaње građana izvršeno je 29. februara i prvog marta 1992. godine. Na referendum je izašlo 64 % građana upisanih u biračke spiskove. Za suverenost i nezavisnost Bosne i Hercegovine glasalo je 99 % od ukupnog broja građana koji su izašli na referendum.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Odluka Skupštine BiH o referendumu za utvrđivanje statusa BiH od 24. i 25. januara 1992.godine. Vidi: Mirko Pejanović: Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini, Bosanska knjiga, Sarajevo 1999.,str.284, 285 i 286.

Na temelju rezultata referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine Evropska zajednica je priznala Bosnu i Hercegovinu šestog aprila 1992. godine.

Na činjenicu uspješno izvedenog referenduma i priznanja Bosne i Hercegovine od strane Evropske zajednice Srpska demokratska stranka je odgovorila započinjanjem rata koji ima sve elemente agresije od udruženih snaga Miloševićevog režima, naslijeđene Jugoslovenske narodne armije i paravojnih snaga formiranih u organizaciji Srpske demokratske stranke. "Od tada je nastao najstrašniji rat u dosadašnjoj povijesti Bosne i Hercegovine u potpunosti utemeljen na genocidu i ratnom kriminalu najvećih razmjera, a protiv bošnjaškog naroda".²⁸ U četverogodišnjem ratu politički život je bio u potpunosti reduciran na stranačka vodstva SDS u Republici Srpskoj i HDZ u Hercegovini.

Pet opozicionih stranaka: SDP, SRS, LS, MBO i DSS sudjelovali su u radu proširenih sjednica ratnog Predsjedništva R BiH koje je, u uslovima rata, vršilo funkciju parlamenta. Ovaj oblik angažovanja pet opozicionih stranaka u odbrani integriteta i međunarodno - pravnog subjektiviteta države Bosne i Hercegovine nastao je kao rezultat potpisanog sporazuma između SDA, HDZ i opozicionih stranaka. Sporazum je potpisan 13. aprila 1992. godine.²⁹ Ovim sporazumom je osigurana legitimnost odbrane države Bosne i Hercegovine i multietnički i višestranački sastav Predsjedništva R BiH.

Kroz posredovanje Evropske unije i organizacije Ujedinjenih naroda u pronalaženju mirovnog rješenja za rat u Bosni i Hercegovini došlo je do internacionalizacije bosanskog pitanja. Pod rješenjem bosanskog pitanja podrazumjeva se zaštita međunarodnog subjektiviteta države Bosne i Hercegovine i uspostava i razvoj državnih institucija.

Rat je završen kada je ulogu lidera u pronalaženju mirovnog rješenja preuzela administracija SAD. Sam čin okončanja rata veže se za potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru mjesecu 1995. godine. Tada je okončan rat i započeo proces reintegracije države Bosne i Hercegovine u miru i uz direktno angažovanje Visokog predstavnika međunarodne zajednice i snaga NATO saveza po odluci Savjeta bezbjednosti OUN.

Period koji je uslijedio nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma označava se kao postdejtonski proces učvršćenja mira i razvoja demokratskih institucija u bosanskohercegovačkom društvu i državi.

²⁸ Akademik Muhamed Filipović, citirano izdanje, str.110

²⁹ Vidi: Mirko Pejanović, citirano izdanje, str. 286 i 287.

Uticaj Dejtonskog mirovnog sporazuma na unutrašnje ustrojstvo države Bosne i Hercegovine i strukturu političkog pluralizma

Nakon što je NATO savez izveo udare na Karadžićeve snage u ljeto 1995. godine stekli su se uslovi za mirovne pregovore u Dejtonu. Osim pregovaračkih strana iz Bosne i Hercegovine Dejtonski mirovni sporazum su potpisali: Tuđman i Milošević kao predsjednici dvije susjedne države. Nastao kao međunarodni sporazum vodećih svjetskih sila oličenih u članicama Kontaktne grupe: SAD, SR Njemačke, Velike Britanije, Francuske i Ruske Federacije. Dejtonski mirovni sporazum je omogućio:

- zaustavljanje rata u Bosni i Hercegovini;
- garancije međunarodnopravnog subjektiviteta države BiH;
- političko ustrojstvo države, putem Anexa IV - koji čini Ustav BiH;
- povratak izbjeglica i raseljenih osoba u predratna mjesta življenja;
- zaštitu ljudskih prava po međunarodnim standardima;
- reintegraciju bosanskohercegovačkog društva i države;
- uspostavu demokratije i demokratskih institucija.

Ono što je posebna odlika Dejtonskog mirovnog sporazuma jeste činjenica da njegova implementacija nije ostavljena samo vlastima Bosne i Hercegovine. Zapravo implementacija Dejtonskog mirovnog sporazuma zasnovana je na *bitnim ovlaštenjima i angažovanju vojnih i civilnih snaga međunarodne zajednice*. Kao vojne snage na uspostavi mira u Bosni i Hercegovini angažovale su se snage NATO saveza pod nazivom SFOR. Civilna komponenta angažovanja međunarodne zajednice javlja se kao Visoki predstavnik međunarodne zajednice (OHR). Visokog predstavnika određuje Evropska unija.³⁰

Važno je podvući da je Visoki predstavnik međunarodne zajednice vrhovni autoritet u tumačenju odredbi Dejtonskog mirovnog sporazuma. Visoki predstavnik ima ovlaštenja koja mu omogućuju da donosi odluke sa zakonskom snagom, da smjenjuje izabrane funkcionere kad vrše opstrukciju provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Od 1996. godine Visoki predstavnik je donio više od stotinu odluka za koje nije bilo konsensusa u političkoj strukturi entitetskih parlamenata i Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Među prvim odlukama bile su odluke o grbu, zastavi,

³⁰ Od 1996. godine mandat Visokog predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini obavljali su: Karl Bilt iz Švedske, Karlos Vestendorp iz Španije, Wolfgang Petrič iz Austrije i u toku je mandat Pedita Ešdauna iz Velike Britanije.

automobilskim tablicama i izgledu novčanice bosanskohercegovačke kovertibilne marke.

Među onim koje je svojom odlukom smjenio Visoki predstavnik bili su: Predsjednik Republike Srpske (Nikola Poplašen), dva člana Predsjedništva BiH: Mirko Šarović i Ante Jelavić, kao i više opštinskih načelnika.

Donošenje odluka od strane Visokog predstavnika nadomjestilo je ne postojanje konsensusa u vladajućoj strukturi etničkih partija u Bosni i Hercegovini. Bez ove uloge i angažovanja Visokog predstavnika međunarodne zajednice mnoge odluke se ne bi mogle donositi i nastupale bi *blokade sistema*.

Budući da je Dejtonski mirovni sporazum nastao kao kompromis ratujućih subjekata međunarodne zajednice nastala su i nova ustavna rješenja, zapravo Ustav BiH, kao Anex IV i novo političko ustrojstvo države Bosne i Hercegovine. Ono što je nepovoljno u novom Dejtonskom ustrojstvu države Bosne i Hercegovine jeste da je ono *dominantno izvedeno na etničkoj osnovi*.

Radi se o tome da je unutrašnje *političko ustrojstvo izvedeno iz etničkih podjela ostvarenih primjenom sile u ratu*. Struktura države Bosne i Hercegovine na temelju Dejtonskog mirovnog sporazuma ima četiri segmenta: institucije države BiH; dva entiteta i Distrikt Brčko.

Teritorijalno ustrojstvo države Bosne i Hercegovine sa dva entiteta na etničkoj osnovi determiniše strukturu političkog pluralizma unutar koje se interesi iskazuju primarno kao etnički.

Na etničkoj osnovi su oblikovane dvije izborne jedinice: za izbor poslanika u Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine i izbor članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Radi se o tome da je Republika Srpska izborna jedinica u kojoj se biraju poslanici srpske nacionalnosti i srpski predstavnik u Predsjedništvu BiH, a Federacija BiH, kao drugi entitet čine izbornu jedinicu za poslanike u Parlamentarnoj skupštini te za članove Predsjedništva iz bošnjaškog i hrvatskog naroda.³¹

Prvi postratni izbori 1996. godine i obnova etničke osnove političkog pluralizma

U prvoj postratnoj godini započela je obnova porušene infrastrukture, obnova porušenih kuća i što je veoma važno obnova međuetničkog

³¹ Po ovom rješenju građanin srpske nacionalnosti iz Federacije BiH ne može biti ni kandidiran ni biran u Predsjedništvo BiH, kao ni građanin hrvatske i bošnjačke nacionalnosti iz Republike Srpske. Na ovaj način postoji diskriminacija građana na etničkoj osnovi u pogledu izbornog prava.

povjerenja. Najteže je bilo uspostaviti slobodu kretanja ljudi iz jednog u drugi entitet: iz Federacije BiH u Republiku Srpsku, iz Republike Srpske u Federaciju BiH. I pored velikih posljedica rata u ekonomskoj sferi, kao i u pogledu međunacionalnih odnosa vjerovanje u mir bilo je zajednička odlika za sve građane Bosne i Hercegovine.

Prvi postratni višestranački izbori zakazani su za 14. septembar 1996. godine.

Izbore je organizovala Misija OESS u BiH. U vremenu rata i u prvoj poratnoj godini, zapravo u 1996. godine formirane su nove stranke. Proširila se stranačka arena. Tako su na prostoru Federacije BiH formirane ove stranke: Liberalna-bošnjačka organizacija; Republikanska stranka BiH; Hrvatska seljačka stranka; Bosanska stranka; Bošnjačka stranka prava; Stranka privrednog prosperiteta; Stranka za BiH; Stranka žena BiH. Stranačka arena u Federaciji BiH uvećana je za osam stranaka od 1992. do 1996. godine.

Na prostoru Republike Srpske, u vremenu rata i prvoj postratnoj godini – 1996. godine formirane su ove stranke: Socijalno-liberalna stranka; Socijalistička partija Republike Srpske; Stranka nezavisnih socijaldemokrata, Narodna radikalna stranka „Nikola Poplašen“ i Srpska radikalna stranka. Prema tome u Republici Srpskoj do prvih postratnih izbora 1996. godine stranačka arena se uvećala za pet političkih stranaka.

U prvim postratnim višestranačkim izborima u BiH 14. septembra 1996. godine učestvovalo je 99 političkih stranaka. Zbog složenih postratnih prilika izbori za lokalne organe vlasti održani su 1997. godine.

Izborna volja građana oblikovana je tokom izborne kampanje 1996. godine. Ova volja se u rezultatima glasanja za Predsjedništvo BiH, Parlamentarnu skupštinu BiH i Parlamente Federacije BiH i Republike Srpske iskazala *dominantno u etničkim dimenzijama*. Apsolutnu većinu glasova u izbornom tijelu 1996. godine osvojile su tri etničke stranke: SDA, HDZ i SDS. Za bošnjačkog člana Predsjedništva BiH u izborima se nadmetalo sedam stranaka i jedna koalicija. Pobjedio je kandidat SDA (Alija Izetbegović). Kandidat SDA imao je 600.000 glasova više od drugoplasiranog. Kandidata za hrvatskog člana Predsjedništva predložile su tri stranke i jedna koalicija. Izabran je kandidat HDZ (Krešimir Zubak). Pobjednički kandidat je imao 300.000 glasova više od drugoplasiranog. Za srpskog člana Predsjedništva BiH kandidate su predložile četiri stranke. Izabran je kandidat SDS (Momčilo Krajišnik), sa 300.000 više glasova od drugoplasiranog.

Poslaničke mandate u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine osvojile su *tri stranke i jedna koalicija* sa prostora Federacije BiH i *tri stranke* sa prostora Republike Srpske. Od 23 stranke i

jedne koalicije koje su imale kandidate za poslanike u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH samo su *šest stranaka* i jedna koalicija osvojile poslaničke mandate. Od 28 poslanika koliko je bilo iz Federacije BiH u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH 24 poslanička mandata su osvojile: SDA (16) i HDZ (8). Združena lista (SDP BiH, HSS, MBO, Republikanci) dva poslanička mandata i Stranka za BiH, također, dva mandata. Od 14 poslanika koji se biraju u Republici Srpskoj devet je poslaničkih mandata osvojila Srpska demokratska stranka, tri Stranka demokratske akcije te Savez za mir i progres dva poslanička mandata.³²

Prema iskazanim rezultatima izbora za Zastupnički - Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine 1996. vidljivo je da apsolutnu većinu imaju tri etničke stranke: SDA, HDZ i SDS. One su zajedno osvojile 36 poslaničkih mandata, a dvije stranke i jedna koalicija osvojile su zajedno šest poslaničkih mandata. Etničke stranke u odnosu na građanske i multietničke stranke osvojile su više poslaničkih mandata 1996. godine u Parlamentu Bosne i Hercegovine nego u prvim višestranačkim izborima 1990. godine. Zapravo 1990. godine tri etničke stranke su u Parlamentu Bosne i Hercegovine osvojile 84 % poslaničkih mandata, a blok građanskih stranaka osvojio je 16 %. U postratnim izborima 1996. godine etničke stranke osvojile su 86 % poslaničkih mandata u Parlamentu BiH, a građanske 14 %. Ovaj odnos broja poslaničkih mjesta etničkih i građanskih stranaka javlja se i u strukturi Predstavničkog doma Parlamenta Federacije BiH: od 140 poslaničkih mandata 114 je pripalo Stranci demokratske akcije i Hrvatskoj demokratskoj zajednici.

Kao opšte karakteristike stranačkog pluralizma u Bosni i Hercegovini, sa stanovišta rezultata izbora 1996. godine izdvajaju se ovi aspekti: *Obnovila se predratna dominacija etničkih stranaka- po broju osvojenih poslaničkih mandata u Parlamentu Bosne i Hercegovine.* Građanski blok stranaka je osvojio veoma mali broj poslaničkih mandata (14 %) i ne predstavlja realnu snagu za *vršenje uloge parlamentarne opozicije.* Ovoj činjenici bitno je doprinijelo i unutrašnje ustrojstvo države Bosne i Hercegovine izvedeno na temelju aneksa IV (Ustava BiH) Dejtonskog mirovnog sporazuma. I kad ne bi postojala međusobna politička suprotstavljenost etničkih partija za Parlament Bosne i Hercegovine bi se moglo ustvrditi da ne funkcioniraju po modelu *prepoznatljive parlamentarne većine i opozicije.* Uz sve ovo u prvim postratnim izborima 1996. godine javlja se jedna izborna koalicija pod nazivom Združena lista. Ovu koaliciju činilo je pet građanskih stranaka: SDP, HSS, SRS, MBO i Republikanci sa prostora Federacije Bosne i Hercegovine.

³² Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 20. od 20.10.1996. godine

Promjene u strukturi političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini u izborima 1998. godine

Drugi poslijeratni izbori u BiH 1998. godine izvedeni su u organizaciji Misije OESS. Ovi izbori su imali povoljnije uslove sa stano- višta uspostave mira i zaštite ljudskih prava posebno u pogledu slobode kretanja građana iz jednog u drugi entitet.

Prije parlamentarnih izbora 1998. godine u Bosni i Hercegovini organizovani su i vanredni izbori za Narodnu skupštinu Republike Srpske.³³ U izborima 1998. godine za članove Predsjedništva BiH izabrani su: iz bošnjačkog naroda – Alija Izetbegović, kandidat Stranke demokratske akcije, zatim iz hrvatskog naroda Ante Jelavić, kandidat Hrvatske demo- kratske zajednice i iz srpskog naroda Živko Radišić, kandidat koalicije Sloga.

U ovim izborima zapravo trećim po redu višestranačkim izborima u Bosni i Hercegovini za jednog člana Predsjedništva BiH zapravo iz srpskog naroda nije izabran kandidat Srpske demokratske stranke.

U Zastupničkom – Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine poslaničke mandate osvojilo je: osam stranaka i dvije koalicije. Na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine formirana je Koa- licija za cjelovitu i demokratsku Bosnu i Hercegovinu i mala je dobar izbo- rni rezultat a na prostoru Republike Srpske koalicija Sloga. Među strankama koje su iz Federacije BiH osvojile mandate u Zastupničkom domu Parleme- tarne skupštine BiH su i ove: SDP BiH , Socijaldemokrati BiH, DNZ- Demokratska narodna zajednica, HDZ BiH i Nova hrvatska inicijativa. Iz Republike Srpske poslaničke mandate u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH osvojile su: Srpska demokratska stranka, Radikalna stranka i Srpska radikalna stranka.

U izborima 1998. godine u BiH ne dolazi do bitnih promjena u strukturi i karakteristikama političkog pluralizma. Na stranačkoj areni javljaju se nove stranke i dvije nove koalicije. U Federaciji BiH se formira Nova hrvatska inicijativa na osnovi nezadovoljstva politikom Hrvatske demokratske zajednice. U ovom vremenu formirana je i Demokratska naro- dna zajednica BiH, a koja ulazi u Parlament BiH. Stranka za Bosnu i Herce-

³³ Inicijativu za vanredne izbore u Republici Srpskoj tokom 1997. godine pokrenula je Biljana Plavšić nakon što je izašla iz Srpske demokratske stranke i formirala stranku Srpski narodni savez- Biljana Plavšić (SNS- Biljana Plavšić). U ovim izborima sedam stranaka je osvojilo 87 poslaničkih mandata u Narodnoj skupštini Republike Srpske. Parlamentarnu većinu sa 44 poslanika formirale su ove stranke: SNS (15 mandata), Socijalistička partija (9 mandata), SNSD (2 mandata), SDP BiH (2 mandata) i Koalicija za cjelovitu BiH (16 mandata). Opoziciju su činile SDS i Srpska radikalna stranka Republike Srpske.

govinu (Harisa Silajdžića) ulazi u Koaliciju za cjelovitu i demokratsku Bosnu i Hercegovinu koju je predvodila Stranka demokratske akcije. Na ovaj način je samo ojačana Stranka demokratske akcije u postizanju izbornih rezultata.

U Republici Srpskoj formiranjem Srpskog narodnog saveza i Koalicije sloga oslabljen je monopol SDS.

Ono što je bitna odrednica stranačkog pluralizma prema rezultatima izbora 1998. godine za poslanike u Zastupnički - Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine jeste i dalje izborna pobjeda Stranke demokratske akcije, preko Koalicije za cjelovitu i demokratsku Bosnu i Hercegovinu i Hrvatske demokratske zajednice: one zajedno osvajaju 21 poslanički mandat od ukupno 28 poslaničkih mandata na prostoru Federacije BiH. U Republici Srpskoj, Koalicija Sloga osvojila je četiri poslanička mandata za Zastupnički dom Parlamentarne skupštine BiH, SDS, takođe, četiri poslanička mandata. Sljedećih šest, od ukupno 14 poslaničkih mandata sa prostora Republike Srpske, osvajaju: Koalicija za cjelovitu i demokratsku Bosnu i Hercegovinu - tri mandata, a Srpska radikalna stranka Republike Srpske – dva mandata i Radikalna stranka Republike Srpske – jedan mandat.³⁴

Preokret u izbornim rezultatima i strukturi stranačkog pluralizma u parlamentarnim izborima u Bosni i Hercegovini 2000. godine

U parlamentarnim izborima 2000. godine dolazi do preokreta jer su to prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini na kojima etničke stranke: SDA, HDZ i SDS, nisu dobile izbornu pobjedu. Došlo je do udruživanja stranaka iz građanskog bloka koje su kao vodeću programsku ideju imale demokratske promjene i integraciju Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Na ovoj ideji formirana je Alijansa za demokratske promjene, i na osnovu parlamentarne većine obrazovala vladu u Federaciji BiH i Vijeće ministara u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine.

³⁴ Izvor podataka: Potvrđeni izborni rezultati Privremene izborne komisije na opštim izborima 12.-13.septembra 1998.godine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 23, od 15.11.1998.god.

Prema rezultatima izbora 2000. godine poslaničke mandate u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, osiguralo je osam stranaka iz Federacije BiH i šest stranaka iz Republike Srpske³⁵

U svom dvogodišnjem mandatu Alijansa za demokratske promjene je realizovala više veoma važnih projekata za politički razvitak Bosne i Hercegovine. Postignut je prijem Bosne i Hercegovine u Vijeće Evrope. Formirana je Državna granična služba za kontrolu granica Bosne i Hercegovine. Ukinuta je diskriminacija građana BiH po etničkoj osnovi usvajanjem amandmana o konstitutivnosti naroda na Ustav Federacije BiH i Ustav Republike Srpske. Spriječen je paralelizam u vršenju vlasti u kantonima gdje jedan narod čini većinu na prostoru Federacije BiH, a koga su primjenjivale Stranka demokratske akcije i Hrvatska demokratska zajednica.

Ono što Alijansa nije uspjela izvesti, jesu *nužne ekonomske reforme*. Budući da nije zaustavljen rast nezaposlenosti, zatim da nije izvršena privatizacija velikih preduzeća te da nije zaustavljena korupcija raslo je nepovjerenje građana i u vlast koju je vršila Alijansa za demokratske promjene. Valja imati u vidu i činjenicu da je Alijansa za demokratske promjene imala kratko vrijeme (dvogodišnji mandat) za sveobuhvatnije reforme. Svoje nezadovoljstvo građani su iskazali visokim procentom apstinencije u izborima 2002. godine. Tada je zabilježen *najniži izlazak* građana na izbore od 1990. godine: 53,94 %.³⁶

Poziv etničkih stranaka na nacionalnu homogenizaciju birača u izbornoj kampanji 2002. godine dobio je svoje pristalice, kao što je dobivao i u izborima 1990., 1996. i 1998. godine.

Ponovna dominacija etničkih partija u izborima 2002. godine

U izboru poslanika Zastupničkog - Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine s teritorije Federacije Bosne i Hercegovine učestvovalo je 25 političkih stranaka i koalicija. Sa teritorije Repu-

³⁵ Iz Federacije BiH: SDA je imala 7 poslanika (29,63%), HDZ 5 (18,52%), SDP BiH 8 (29,63%), Stranka za BiH 4 (14,81%), BPS 1 (3,71%), DNZ BiH 1 (3,71%), DSP 1 (3,71%), NHI 1 (3,71%);

Iz Republike Srpske: SDS 6 (42,86%), BPS 1 (7,14%), Stranka za BiH 1 (7,14%), SPRS 1 (7,14%), SDA 1 (7,14%), SNS 1 (7,14%). Nevenko Herceg-Zoran Tomić, Izbori i izborna kampanja u BiH 2000. godine, Sveučilište u Mostaru, Mostar 2001. god., str. 106 i 107.

³⁶ Na izborima 1990. godine izašlo je 74,42 % građana, da bi 1996. god. izašlo 79,34 % (ovo je bio najveći procenat izlaska), na trećim višestranačkim izborima 1998.god. na izbore je izašlo 62,75 % , a 2000. god. na izbore izlazi 53,94 %. U ovom periodu od 1990-2002. godine smanjeno je i izborno tijelo sa 2.339.958 u 1990. god. na 1.231.571 u 2002. god.

blike Srpske u izboru poslanika za Zastupnički dom učestvovalo je 26 političkih stranaka. Petnaest političkih stranaka i koalicija osvojilo je poslaničke mandate u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, devet iz Federacije BiH i sedam iz Republike Srpske.³⁷

Najviše poslaničkih mandata u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH u izborima 2002. godine osvojile su tri etničke stranke: SDA - 9; HDZ (Koalicija HDZ - Demokršćani) - 5 i SDS -5. Ove tri stranke zajedno su osvojile 19 poslaničkih mandata od ukupno 42 poslanika u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH.

U Federaciji BiH dvije stranke se po broju osvojenih poslaničkih mandata za Zastupnički dom približavaju pobjedničkim strankama. To su Stranka za BiH sa 5 poslaničkih mandata i Socijaldemokratska stranka BiH sa 4 poslanička mandata. Slijedećih pet stranaka sa prostora Federacije BiH imaju po jedan poslanički mandat dobijen po osnovu kompenzacijskih mandata.

U Republici Srpskoj, Srpskoj demokratskoj stranci koja je osvojila najviše poslaničkih mandata (5) približila se Stranka nezavisnih socijaldemokrata sa tri osvojena poslanička mandata. Potom slijedi Partija demokratskog progresa sa dva mandata i tri stranke sa po jednim mandatom.

Pobjedničke-etničke stranke (SDA,HDZ i SDS) u izborima 2002. godine formirale su parlamentarnu većinu tako što su za koalicione partnere dobile Stranku za BiH u Federaciji BiH i Partiju demokratskog progresa u Republici Srpskoj koje u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH zajedno imaju 7 poslaničkih mandata. Na ovaj način politički pluralizam u Bosni i Hercegovini, na osnovu rezultata u izborima 2002. godine i to poslije dvogodišnjeg prekida, nastavlja svoj desetogodišnji *kontinuitet trajanja u obliku etničkog pluralizma*.

Glavna programska ideja parlamentarne većine formirane kao koalicija etničkih partija 2002. godine u saradnji sa Strankom za BiH i Partijom demokratskog progresa postala je reforma bosanskohercegovačkog društva u procesu tranzicije. Prve dvije godine mandata od 2002.-2004. godine protekle su bez očekivanih rezultata u reformama ekonomskog,

³⁷ Iz Federacije BiH: SDA 9 poslaničkih mandata (32,40%);Stranka za BiH 5 mandata (16,19%); Koalicija HDZ – Demokršćani 5 mandata (15,93%); SDP BiH 4 mandata (15,65%); BOS 1 mandat (2,57%); Stranka penzionera 1 mandat (2,45%); DNZ BiH 1 mandat (2,29%); Ekonomski blok HDU BiH – za boljitak 1 mandat (1,93%); NHI 1 mandat (1,93%).

Iz Republike Srpske: SDS 5 poslaničkih mandata (33,2%); SNSD 3 mandata (22,3%); PDP 2 mandata (10,39%); SDA 1 mandat (7,25%); SRS RS 1 mandat (4,80%); SP RS 1 mandat (4,32%) i Stranka za BiH 1 mandat (3,90%). Hilmo Pašić: Izbori u BiH 2002 godine, Centar za promociu civilnog društva, Sarajevo 2004. godine, str. 123 i 124.

socijalnog i političkog razvoja Bosne i Hercegovine. Tako, naprimjer, u više društvenih projekata reforme bosanskohercegovačkog društva koalicija etničkih stranaka nije postigla međustranački konsensus. Uspostavljanje državnog ministarstva odbrane i jedinstvene operativne komande nad oružanim snagama Bosne i Hercegovine nije, u dužem vremenskom trajanju, imalo saglasnost Srpske demokratske stranke. Tek nakon pritiska Visokog predstavnika međunarodne zajednice i njegovih nametnutih odluka³⁸ izvršena je reforma u oblasti odbrane. Rad na uspostavi jedinstvene policije u Bosni i Hercegovini započet tokom 2004. godine odvija se otežano zbog odbijanja političkih stranaka u Republici Srpskoj da se ustroji jedinstvena struktura policije kojom bi se upravljalo iz državnog ministarstva Bosne i Hercegovine.

Projekat reforme visokog obrazovanja pretpostavlja državni zakon u ovoj oblasti. Predloženi zakon u parlamentarnoj proceduri početkom 2004. godine nije imao saglasnost Hrvatske demokratske zajednice u Parlamentu BiH, jer je ova stranka imala stanovište da predloženi zakon ne osigurava ravnopravnost hrvatskog jezika i hrvatskog naroda u sferi visokog obrazovanja.

Ideja o popisu stanovništva (poslijednji popis je bio 1991. godine) nema saglasnost Stranke demokratske akcije, zbog neostvarenog povratka izbjeglica.

Unutar postdejtonskog procesa izgradnje mira u Bosni i Hercegovini država Bosna i Hercegovina prolazi kroz dva društveno-istorijska procesa: a) unutrašnje integracije i b) integracije u Evropsku uniju. Unutrašnja integracija podrazumjeva, ponajviše povratak izbjeglica u predratna mjesta življenja, obnovu međunacionalnog povjerenja i slobodne ekonomske djelatnosti ljudi na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine.³⁹

³⁸ Od izbora 2002 god. do kraja 2004 god. Visoki predstavnik je na privremenoj osnovi proglasio 14 zakona (u ranijem periodu od 01.01.1998 do 01.04.2003 godine Visoki predstavnik je proglasio 51 zakon.

Izvor podataka: Službeni glasnik BiH, brojevi:

16/02;8/03;4/04;10/04;17/04;20/04;52/04;54/04;63/04.

³⁹ Povratak izbjeglica i raseljenih osoba u predratna mjesta življenja od 1996-2004. godine odvija se u ovim pokazateljima. Od ukupno 2.000.000 izbjeglih i raseljenih građana BiH ostvarilo je povratak u predratna mjesta življenja između 900.000 i 1.000.000 stanovnika. Izbjeglice su se najviše vratile u područja gdje kao većina živi njihova etnička skupina. Povratak koji znači obnovu multietničke strukture kao, na primjer Srba u Federaciji BiH i Bošnjaka i Hrvata u Republici Srpsku bilježi ove rezultate: u Republiku Srpsku povratak je ostvarilo preko 100.000 Bošnjaka i oko 10.000 Hrvata, a u Federaciju BiH povratak je ostvarilo oko 100.000. Srba.

Integracija u Evropsku uniju pretpostavlja izgradnju evropskih standarda u ekonomiji, politici, obrazovanju, nauci i svim drugim društvenim djelatnostima. Rad na izgradnji evropskih standarda podrazumjeva reforme i u ekonomskoj i u političkoj sferi. A političko ustrojstvo Bosne i Hercegovine uspostavljeno Dejtonskim mirovnim sporazumom je i neracionalno i neefikasno.⁴⁰

Ideja da se pristupi promjenama Ustava Bosne i Hercegovine koju pokreću SDA, HDZ i opozicione stranke u Federaciji BiH nailazi na isključivo odbijanje od SDS i stranaka koje su sa ovom strankom u koaliciji u Republici Srpskoj. Bez reforme uprave i cjeline političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine nije moguće postići potrebne uslove za prijem Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Nepostojanje konsensusa unutar etničkih stranaka koje čine većinu u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine nadomješta Visoki predstavnik međunarodne zajednice svojim odlukama koje proističu iz ovlaštenja za tumačenje i implementaciju Dejtonskog mirovnog sporazuma.⁴¹

Sistem odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine u svim mandatima koalicije etničkih stranaka nije imao mogućnost postizanja konsensusa o najvažnijim pitanjima državnog razvitka Bosne i Hercegovine. Nepostojanje konsensusa među etničkim strankama nadomještaju odluke Visokog predstavnika međunarodne zajednice, odluke koje imaju izvršnu snagu.⁴²

Tako odluke Visokog predstavnika međunarodne zajednice imaju ne samo funkciju sprečavanja blokade funkcionisanja sistema vlasti, već i

⁴⁰ Bosna i Hercegovina u svom unutrašnjem ustrojstvu ima dva entiteta, jedan distrikt i deset kantona u Federaciji BiH, a to znači 14 parlamenata i 14 vlada. Vlast postoji na pet nivoa: državni, entitetski, kantonalni, gradski, i opštinski. Na finansiranje uprave troši se oko 60 % budžetskih sredstava. U najvećem broju opština, od njih 140 nije izvršena reforma uprave ni u tehničko-informatičkom, ni u kadrovskom aspektu.

⁴¹ Visoki predstavnik međunarodne zajednice je od 1996. godine do 2004. godine svojim odlukama, a koje su nadomještale nepostojanje konsensusa među etničkim partijama, omogućio uspostavu i funkcionisanje državnih institucija Bosne i Hercegovine. Među odlukama Visokog predstavnika su i odluke sa zakonskom snagom o grbu i zastavi države, o konstitutivnosti naroda, o jedinstvenoj vojsci, o Agenciji za državnu službu, Visokom tužilačkom vijeću i izboru sudija i tužilaca, a smjeni članova Predsjedništva BiH (Mirko Šarović- iz srpskog naroda i Antu Jelavić- iz hrvatskog naroda).

⁴² U razgovoru novinara lista "Oslobođenje" sa liderima stranaka, a u povodu devetogodišnjice Dejtonskog mirovnog sporazuma, na pitanje šta bi za Bosnu i Hercegovinu značila situacija da u njoj nisu vojne i civilne snage međunarodne zajednice izneseno je mišljenje lidera Nove hrvatske inicijative Krešimira Zubaka. Zubak iznosi ove činjenice: „...u posljednjih devet godina bilo je uspjeha neću ih negirati, ali uglavnom zahvaljujući međunarodnoj zajednici i pritiscima, bez kojih vjerujem da do danas ne bi opstala“. (misli se na državu BiH). "Oslobođenje", 23.11.2004. godine, Sarajevo 2004. godine.

ulogu posuđenog konsensusa za funkcionisanje i opstanak države. Sa ovim uvidom u socijalnu realnost dolazimo do spoznaje da politički pluralizam u Bosni i Hercegovini nije samo izveden na etničkoj osnovi i da je nefunkcionalan, nego je i privid postojanja pluralnog sistema vladavine uopšte. Ovo utoliko više što zbog stalnih političkih suprotstavljanja i međusobnih sukobljavanja vladajućih etničkih stranaka nije moguće u cjelosti oblikovati ulogu i funkcionisanje opozicije u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine. Kada, na primjer, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine pokrene inicijativu za promjenu Ustava BiH onda se politička borba ne vodi na relaciji opoziciona partija- vladajuća koalicija, već na relaciji- SDP kao opoziciona partija protiv SDS koja unutar vladajuće koalicione većine ne pristaje uopšte na razgovor o ideji promjene dejtonskog Ustava BiH.

Pozitivan odnos međunarodne zajednice prema postojećem etničkom pluralizmu u Bosni i Hercegovini proističe iz strategije da je moguće izvesti reforme, sa umjerenim etničkim partijama i njihovim etnonacionalizmom. Pod određenim uslovima to je i moguće. Ti uslovi su da Visoki predstavnik svojim odlukama stalno nadomješta nepostojanje međusobnog konsensusa etničkih partija.⁴³ Ovim se međunarodna zajednica nekritički identifikuje sa etnonacionalizmom i doprinosi agoniji države Bosne i Hercegovine.

Rezime

1. Politički pluralizam i njegova struktura uspostavljeni su u Bosni i Hercegovini 1990. godine u vrlo nepovoljnom društveno-istorijskom kontekstu. Politički pluralizam koji je u Sloveniji i Hrvatskoj nastajao od 1989.godine svoju istorijsku promociju uspostavio je na ideji društvenih reformi i suverenog i nezavisnog razvitka države Slovenije i Hrvatske.

U Bosni i Hercegovini je društvena promocija višestranačkog sistema istorijski došla sa zakašnjenjem. Formiranje novih stranaka u Bosni i Hercegovini tokom 1990. godine odvijalo se u društveno-istorijskim okolnostima

⁴³ Po mišljenju međunarodnih zvaničnika SDS, nikada iskreno (a to znači svojom političkom voljom) nije prihvatila državnost Bosne i Hercegovine. Tako, na primjer, u intervjuu za nedjeljnik „DANI“, američki ambasador Clifford Bond ističe: „... ne vidim SDS kao stranku koja u potpunosti podržava ideju Bosne i Hercegovine...“. Idejni tvorac Dejtonskog mirovnog sporazuma, Richard Holbrook, početkom 2004. godine iznosi svoj pogled o Srpskoj demokratskoj stranci: „SDS nije više politička stranka, ona je mafijaška organizacija i pokrov za mafijaške djelatnosti. Uzgred, mafija postoji u sve tri etničke grupe...“; „DNEVNI AVAZ“, 25. februar. 2004. godine.

nacionalne homogenizacije srpskog, hrvatskog i bošnjačkog (tada muslimanskog naroda). Nacionalna homogenizacija je generirana iz postojanja straha građana Bosne i Hercegovine od mogućeg ishoda rješenja državnopravnog statusa Bosne i Hercegovine. Zapravo strah je dolazio naspram opasnosti od rata i etničke podjele Bosne i Hercegovine. Najviše je dolazio od Miloševićevog režima koji nije prihvatao suverenost i državnost Bosne i Hercegovine, a Radikalna stranka Srbije nije priznavala ni nacionalni identitet Bošnjaka. Ove okolnosti su dominantno uticale da se u procesu formiranja pluralne strukture u prvim višestranačkim izborima 1990. godine u Bosni i Hercegovini uspostavi politički pluralizam ustanovljen dominantno na etničkoj osnovi. Novu strukturu političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini označile su tri jednonacionalne stranke: SDA, HDZ i SDS. Kao apsolutni pobjednici na prvim višestranačkim izborima u novembru 1990. godine tri etničke stranke će, umjesto koalicije sa političkim programom, formirati partnerstvo u podjeli vršenja zakonodavne i izvršne vlasti. U prvoj godini njihovog zajedničkog vršenja vlasti (1991.) pokazale su se bitne razlike u političkim koncepcijama u odnosu na državnost Bosne i Hercegovine. Rasplet suprotstavljenih koncepcija izveden je provođenjem referenduma o nezavisnom i suverenom razvitku države BiH 1992. godine, na jednoj strani, i agresijom Miloševićevog režima na Bosnu i Hercegovinu, s druge strane. Rat je nakon četiri godine završen posredovanjem međunarodne zajednice.

2. Budući da je Dejtonski mirovni sporazum 1995. godine uspostavio novo ustrojstvo države Bosne i Hercegovine koje je, u velikoj mjeri, zasnovano na etničkom čišćenju i etničkim podjelama tokom četverogodišnjeg rata, u prvim postratnim izborima 1996. godine obnavlja se dominacija i pobjeda etničkih stranaka: SDA, HDZ i SDS. Povjerenje izbornog tijela u ove tri etničke stranke pokazalo se i kao nova postratna etnička homogenizacija građana BiH. Građanski blok stranaka osvojio je samo 14 % poslaničkih mandata u Parlamentu BiH i time doveden u poziciju marginaliziranog političkog subjekta. Ovim je institut opozicije u pluralnom sistemu vlasti, doveden u pitanje.

3. Razvoj unutrašnje strukture političkog pluralizma u BiH odvija se primarno na dvije ravni. Zapravo javljaju se dvije skupine političkih stranaka koje čine strukturu višestranačkog sistema u Bosni i Hercegovini. Za razliku od važećeg modela višepartijskog sistema u demokratskim državama Evrope, gdje se on javlja kao lijeva, desna i centar, u Bosni i Hercegovini se struktura političkog pluralizma uspostavila kao blok etničkih partija i blok građanskih – multietničkih stranaka. Kako se etničke stranke od svog osnivanja razvijaju kao pokreti i nosioci ideologije etnonacionalizma one su u višepartijskim izborima: 1990., 1996., 1998. i 2002. godine bile apsolutni pobjednici. Izostala je njihova pobjeda samo u izborima 2000. godine. Izborna pobjeda Alijanse za

demokratske promjene 2000. godine koja je bila oblik udruživanja građanskih partija, zbog kratkoće mandata od dvije godine, a i zbog vlastitih slabosti, nije uspjela da osvoji pobjedu na izborima 2002. godine.

4. Na stranačkoj areni BiH uvećava se broj stranaka koje se natječu u izbornim kampanjama. Na izborima 1990. godine učestvovalo je 42 stranke; 1996. godine učestvovalo je 99 stranaka; 1998. godine učestvovala su 83 stranke, dok su 2000. godine učestvovala 54 stranke i 2002. godine 57 stranaka. Ovo pokazuje da je višestranački sistem atomiziran i da to nepovoljno utiče na formiranje jake i kompetentne i parlamentarne većine i opozicije.

5. Politički pluralizam u BiH zasnovan na etničkoj osnovi, zbog istorijske nemogućnosti da postigne međusobni stranački konsensus u pitanjima državnog razvitka, predstavlja stalnu opasnost za blokadu funkcionisanja političkog sistema i za stabilan razvitak bosanskohercegovačkog društva. (Za 14 godina postojanja etničke partije nisu pokrenule i realizirale nijedan veći projekt državnog razvoja kao što je izgradnja autoputa, hidrocentrala, studentskih naselja, željezničkih pruga i dr. U uslovima angažovanja međunarodne zajednice u BiH opasnost sukoba između etničkih stranaka, nije otklonjena, već je samo odgođena. U svom djelovanju, a to se i u društvenoj praksi potvrdilo, etničke partije generiraju društvenu svijest o nemogućnosti zajedničkog življenja između srpskog, hrvatskog, i bošnjačkog naroda. Etničkim strankama je imanentna politička djelatnost unutar koje se vrši etnička teritorijalizacija vlasti po modelu: jedan narod - jedna stranka - jedan vođa. SDS je uspostavila etničku većinu srpskog naroda na zaokruženom prostoru- Republici Srpskoj. U kantonima Federacije BiH takođe se oblikuju prostori sa izrazitom većinom bošnjačkog i hrvatskog naroda.

6. Uspostava strukture političkog pluralizma u BiH koja će dominantno biti zasnovana na političkoj reprezentaciji građanina i njegovog individualnog interesa, a ne interesa nacionalnog kolektiviteta, pretpostavlja novu strategiju međunarodne zajednice naspram razvoja višestranačkog sistema u BiH a što podrazumjeva i uvođenje reforme političkog pluralizma u BiH unutar cjeline reforme bosanskohercegovačkog društva u procesu integracije u Evropsku uniju.

7. Pitanje etničke ravnopravnosti naroda u BiH: bošnjačkog, hrvatskog, srpskog i skupine ostalih naroda, ne rješava se postojanjem etničkih stranaka. To pitanje se rješava primjenom ustavnog principa o ravnopravnoj i srazmjernoj zastupljenosti naroda u organima javne vlasti i to na svim nivoima vlasti. Na temelju ovog ustavnog principa osigurava se multietnički sastav državne strukture. Kroz postojanje Doma naroda u Parlamentarnoj skupštini BiH štiti se političko pravo građana na nacionalnu ravnopravnost i nacionalni identitet u državi koja ima multietničku strukturu.

Odabrana literatura:

1. Akademik **Muhamed Filipović**: Bosna i Hercegovina - najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice, Compact, Sarajevo, 1997.god.
2. Akademik **Muhamed Filipović-Nijaz Duraković**: Tragedija Bosne, Valter, Sarajevo, 2002.god.
3. **Suad Arnautović**: Izbori u Bosni i Hercegovini 1990. – analiza izbornog procesa, Promocult, Sarajevo 1996.god.
4. Dr. **Ivan Markešić**: Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu, HNV Sarajevo, Sinopsis, Sarajevo - Zagreb, 2004.god.
5. **Alija Izetbegović**: Tajna zvana Bosna - govori, intervjui, pisma...1989. - 1993. SDA, Sarajevo, 2004.god
6. **Mirko Pejanović**: Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini, Bosanska knjiga, Sarajevo 1999.god.
7. **Mirko Pejanović**: Uloga političkih partija u funkcionisanju države BiH, Časopis «Ljudska prava», broj 1-2, Sarajevo, 2003.god.

Odabrani izvori:

1. "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/1996.
2. "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", brojevi: 23/1998;16/02;8/03;4/04;10/04;17/04;20/04;52/04;54/04;54/04;63/04.
3. Mr. Hilmo Pašić: Izbori u Bosni i Hercegovini 2002. godine, Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo 2004.godine.
4. Office of the high Representative in Bosnia and Hercegovina, www.ohr.int
5. Izborna komisija Bosne i Hercegovine, www.izbori.ba
6. "Oslobođenje", 23.11.2004. godine, Sarajevo 2004.godine.
7. Nedjeljnik „DANI“, broj 363, 28.05.2004.godine.
8. "Dnevni avaz", 28.02.2004.godine.